

University of Massachusetts Amherst

From the SelectedWorks of Shmuel Bolozky

1990

‘Al simun hatnu‘ot a ve-e ve‘al simun he‘der
tnu‘a baktiv šel ha‘ivrit haxadaša (On marking
the vowels a and e and on marking the absence of
a vowel in Modern Hebrew orthography)

Shmuel Bolozky, *University of Massachusetts - Amherst*

על סימון התנועות a ו-e ועל סימון העדר התנועה בכתב בו עברית החדשה

שמעאל בולוצקי

חד-משמעותי – כי או ניתן להציג על דרך טבעית וחסכונית לעשות כן, באופן שלא יעורר התנגדות בכתב ההוראים. אין זו הצעה של "הכל או לא כלום", שיש לאמץ בכללווה או לשלה להלוטין, אלא אופציה לצרכים מיוחדים, כאשר מכירים בכך שיש תועלת ביצוג חלקו של a ו-e.

ההטלה האם לקיים שני סימני ניקוד ל-e (זהינו, גם סגול וגם צירה) או להסתפק באחד בלבד, תלואה במידת הנכונות להרשות סטייה מן המקורות. אלא שלא בכך עניינו כמובן. ברצוננו לטעון שמה שחשוב הוא שתנועת a לא תיזג, בעוד שהשווא כן יסומן, וייחשב בסיסו שווא נח דזוקא. במלים אחרות, השוב יותר לדעתנו לסמן את תנועת האפס מאשר את התנועה a, בגיןוד גמור לנוגה הנפוץ שלא לסמן את השווא הנה גם כאשר מרבית התנועות האחרות מסומנות. הסיבה: a היא התנועה הפתוחה והחזקקה' ביותר [ראה (Malmberg 1963) המציג את Jespersen הממצא את (1956) וכו'], ולכן גם התנועה הטבעית והבלתי מסומנת ביותר, ומשום כך ראוי שלא לסמן באורתוגרפיה.

a היא גם התנועה השכיחה ביותר בעברית כתימינו. פלה (תש"ט) חישבה את שכיחותם של כל הגאים כמערכות הפונטיות של עברית (אשכנזית) כתימינו, על בסיס מנין השכיחות של ריגר (חרץ'ה). שכיחותו של כל הגה חושבה על ידי הफלה מספר היקרויזטו במספר שכיחותו, וחולקת התוצאה בסכום המכפלות של כל היקרויזות הגאים במספרי שכיחותם. מכיוון שריגר לא ציין את צוראות הפעול בנטיה, שהן הצורות הטבעיות שבזה מופיעים פעמים בטקסט, אלא גוף שלישי יחיד בעבר, לא כלל הפעלים בחישוביה: הצלחות היהיתה מסלפת את התוצאות, בעיקר לרבות הרץ

ובר העברית הילדי, כמוهو כדבר כל שפה שמית אחרת, אינו זוקק לניקוד להבנת חומר נקרא – פרט למקריםבודדים של כפל משמעות או איבריהות שגם ההקשר אינו מבהירים. בכל זאת, הנוגג הנפוץ כיום של הוספה אimoto הקריה 'ו-ר' לייצוג התנועות a, o או u בטקסטים בלתי-מנוקדים הוא נוגג קדום, שרוחו כבר בלשון חז"ל, ואין תמה בדבר שהוא משתתק, לפחות חלקית, בהנחיותיהם של ועד הלשון העברית והקדמיה ללשון העברית משנת 1948 – 1968 לגבי השימוש בכתב מלא. ציבור הכותבים איננו מקיים את הנחיות הללו באופן עקבי, אולם הנטייה לייצג את מרבית התנועות הגבויות והמעוגלות השתרשה כבר היטב, ונראה שאילו החלטה האקדמיה היום לייצג את כוונת סביבה שהיא על ידי אמות הקריה, היה ככל מסתגל לכך לאן קל קשי מיום. הוצעו גם הצעות רבות להרחיב את השימוש בכתב המלא – a ו-e על ידי הוספה אחרות או סמלים אחרים למצאי האורתוגרפיה הקיים, אבל בהעדר תקדים מכך מן המקורות, לא היה לאף אחת מהן סיכוי של ממש להצליח. כאשר עמדה וודת-משנה של האקדמיה להמליץ על צעד כזה ב-1968, עורר הניסיון התנגדות ציבורית כה עזה, שההצעה נגנה (ראה סיון 1976).

אין כותב שורות אלה מתימר להזכיר בשאלת האם יש תועלת בהרחבת המצאי האורתוגרפיה על ידי הוספה אחרות – a ו-e, או שעדיף לשמור על הניקוד המסורי (אולי חלקית, על ידי שימוש בסימן ניקוד אחד לכל אחת מהן?). הטענה המועלית כאן היא, שגם מקובל علينا שamon יישould ביצוג כלשהו של תנועות אלו – בעיקר לומדי השפה, אבל גם לזרורים יידיים העומדים בפני טקסט שאיןו

אקראי של תשעה טקסטים עכשוויים בעלי גודל מוגבל או יותר שווה (שלושה ערוניים, שלושה מן הספרות, ושלושה מן העיתונות), כוללו 6,775 תנויות ושוואים נחימים שלא בסוף המלה, משתמשות את מציאותו של פלאה:

39.9	a
23.5	e
16.2	i
12.9	o
7.5	u
<hr/>	
100	סה"כ (%) :

אלא ש כדי להציג את הטענה שיש לייצג את השווא כתנועת אף בתוך המלה ולא כ-e, ולא לציין כלל את התנועה הטבעית והשכיחה ביותר, היה علينا לכלול במנין שוואים נחימים (הינו תנועת אף בתוך המלה), ולהפריד בין e שמקורו בשואה נע ל-e שמקורו בסגול ובצירה. הדבר משנה במקצת את התוצאות באחוזים, באופן המדגיש עוד יותר את שכיחותה של a:

42.12	a
28.99	e
12.83	i
11.14	o
4.92	u
<hr/>	
100	סה"כ (%) :

מכיוון שמצויה של פלאה לא היו מבוססים על טקסטים רצופים (שלא לדבר על כך שליש מן הקורפוס של ריגר הורכב מtekstים קודמי-מודרניים), ומכוון שרישימתו של ריגר לא כללה תחilibות, סופיות או מילתיות כבולות, ערכנו בדיקה מצומצמת (פונטיית, כמו כן) בטקסטים של ממש. תוצאות מגם

ראה טבלה בעמוד הבא

סוג טקסט	i	E/e	a	o	u	שוווא נח	e משוווא	סה"כ
עיווני	122	100	272	66	37	87	68	752
	%	13.3	36.2	8.8	4.9	11.6	9	100
עיווני	111	108	276	79	48	98	45	765
	%	14.1	36.1	10.3	6.3	12.8	5.9	100
עיווני	113	77	253	99	38	78	55	713
	%	10.8	35.5	13.9	5.3	10.9	7.7	100
סיפורות	114	123	330	101	51	55	39	813
	%	15.1	40.6	12.4	6.3	6.8	4.8	100
סיפורות	113	85	284	87	40	54	53	716
	%	11.9	39.7	12	5.6	7.6	7.4	100
סיפורות	93	71	251	79	61	69	58	682
	%	10.4	36.9	11.6	8.9	10.1	8.5	100
עיתון	121	143	283	84	77	75	64	847
	%	16.9	33.4	9.9	9.1	8.8	7.6	100
עיתון	90	135	267	107	33	61	57	750
	%	18	35.6	14.3	4.4	8.1	7.6	100
עיתון	122	121	242	90	76	39	47	737
	%	16.4	32.8	12.2	10.3	5.3	6.4	100
סה"כ	%	963	2,458	792	461	616	486	6,775
		14.2	36.3	11.7	6.8	9.1	7.2	100

הוכחה נוספת לפירוט לכך ש-a היא התנועה ה'בלתי-מסומנת' בעברית בת-זמןינו היא הייתה התנועה הנבחרת ברוב המקרים של ראש-החתיבות למיניהם: רמב"ם, תש"ז, מפ"ם, מנכ"ל ועוד). להשלכות של בחירה זו הפנה את תשומת לבנו יעקב בן-טוליליה.

במיוחד יש לציין כי בדגם שלפניו a שכיחה פי חמישה מן השווא הנח, והשווא הנח שכיחות מכל תנועה כאשר מצטרפים אט כל ההיקריות של e. עובדה זו כשלעצמה תומכת בטענה המועלית כאן נגד סימוניה של a ובעוד סימון השווא הנח בניקוד חלקי. כמו כן ראוי לציין כי אפילו התנועה המינימלית e, כולל סגול, צירה, שווה נע וחותף-סגול, עדין שכיחה הרבה פחות מ-a בדגם (36.3%+7.2%=21.4%).

וכו'). מצד שני, אם אין מסמנים את התנועה a, כל מה שעליו ללמידה (באופן פסיבי) בשלב מאוחר יותר הוא שnitן ליצג את התנועה a בשלושה סימני ניקוד שונים. באופן כזה ניתן היה להרחיב את מערכת הייצוג של התנועות במקומות אחרים אורה. מובן שהכュטיה אינה עולה כלל אם מסמנים את השווא, מכיוון שככל הצורות הכוללות שווא בשיטה המוצעת יימצא בדיקוק אותו סימן גם בכל טקסט מנווקד ובכל מילון שהוא.

בעקיפין יפיק למד העברית כשפה זרה תוצאה נוספת מן ההכללה שיצורו שאינו סופי שאנו מוסמן בשווא מייצג הברה פתואה, אלא אם כן באחורי י' או ר'. כך יתרגל מידית לכתיב השמי הבהירתי.

לטיכום, ניתן להראות, בהסתמך על שיקולים אוניברסליים ותורת-לשוניים אחד, וכן על טיעונים הנובעים מתחליר רכישת השפה, שכאשר מרחיבים את הייצוג האורתוגרפי של התנועות לכתיב עברי רגיל, חשוב יותר לסמן את השווא (ולחציגו בכך בלבד) מאשר להשתמש בסימון כלשהו ל-a.

מראei מקומות

- S. Bolozky and O. Schwarzwald (to appear). 'On Vowel Assimilation and deletion in Casual Modern Hebrew.' *Hebrew Annual Review* 12
- B. Malmberg 1963. *Phonetics*. New York: Dover
- ר' סיוון 1976. על אבני לשון ימים ירושלים: רובינשטיין.
- נ' פלדה תש"ט. "שכיחות הaggerim בעברית (דברי הקדמה מאת חיים רבין)". לשונו, 23, עמ' 242-235
- ח"ב ריזון 1956. העברית שלנו תלאבוב: עם עובד.
- א. רייגר תרצ"ג. אוצר מילוט היסוד של הלשון העברית השימושית. ירושלים.

טעונים אחרים מתיחסים בעיקר לומדי עברית כשפה זרה. ביטויו של השווא הנע כ-a ינבע מעצם הגדרת כל שווה כביטוי אפס. מכיוון שלא ניתן לבטא צורות עיצורים מסוימים, יש לפצלם באמצעות תנוצה כלשהי, והיות ש-a היא התנועה המינימלית בעברית חדשה (ראה Bolozky and Schwarzwald, בדפוס), יבוטא השווא הנע אוטומטית כ-a, "בלית ברירה", במלים כמו ילדים, לבנים, מתונים, רקובות, צהובה, מעילים, נפתחה, תלמודו, יוכתבו, וכו'). אפילו ההכללה שיש לבטא שווה נע בין העיצור השני והשלישי, לצורך בן שלושה עיצורים, תבוצע מלאה: הלומד ינסה לתמיד קודם כל להגות את השווא הראשון כנה, וכך שתהגדרת היסוד של השווא כאמור, ולא תהא לו ברירה אלא לבטא את השני כנה. הבעייה היחידה ביצוגו של כל שווה כנה ביסודותיו היא בעיד שלבנין פעיל תלמד, תסדר, תנהל, וכו'. אין כל סיבה פוניטית בעברית בתימינו שתמנע מלומד העברית לכשפה זרה מלבטא את השווא הנע במלים אלה בהעדן הגנווה. מצד שני ישזכור שצריך היה שמליא לטפל בנפרד בתופעה זו, מכיוון שאפלו במקרה מלא, הדרך היחיד להגדיר השווא במרקם כתיב מה שקבע את התחילה של פועל.

בכך שאנו מציגים את התנועה a, אנו גם נפטרים מן הצורך לייצג שלושה סימני ניקוד מסורתיים (קמץ, פתח, חטף-פתח), או לחילופין להעתלים מן המסורת ולבחור שרירותית באחד מהם שייצג את כל מימושה של התנועה a. אם מסמנים את התנועה a, אף אותה משתי הברירות הללו לא תפעול אצל לומד השפה: הראשונה (שלושה סימני ניקוד) מוככבה מדי, והשנייה (סימן יחיד לכל שבבלות בשלב מאוחר יותר, כאשר הוא נתקל בסימנים האחרים בטקסטים מנוקיים (מילון, שירה

27 FEB 1991

ת 8
1157543
8-5
לען

רַלְבָּנְדִּיקְשָׁן

יעוצי המערכת

העורך

אהרון בר-אדון

ראובן מירקין

משה גוש-גוטשטיין

ס' זוהר

אהרון מגד

חברי המערכת

ולף מוסקוביץ

שרגא אסיף

שלמה מודג

רינה ברשחר

רפאל ניר

משה חן

עמוס עוז

ברציוון פישLER

יהודית עמיחי

גד ברעמי צרפת'

מנחם צבי קדרי

ח'ים רביון

ח'ים רוזן

5

כתב עת לענייני לשון, שפות והלשון העברית
ספטמבר-אוקטובר 1990 תשרי-מרחשון תשנ"א